

Dr. JOHN B. COBB, Jr.

GLOBÁLIS TEOLÓGIA EGY PLURALISZTIKUS VILÁGBAN*

Senki nem tagadhatja, hogy pluralisztikus korban élünk. Valójában mindenik kor pluralisztikus volt egyetemes nézőpontból tekintve. De voltak idők, sokszor hosszú időszakok, amikor az emberiség jórésze nem volt tudatában annak, hogy léteznek az övétől különböző vallási hagyományok. És voltak olyan idők is, mint a késői római birodalom időszaka vagy a mai kor, amikor csaknem mindenki kiegészíti kényszerül a vallási különbségekkel, még a fundamentalistákkal is.

A „pluralizmus” szót lehet egyszerűen leíró módon értelmezni, én is így teszek. De a leírások egyike magyarázatot igényel, nevezetesen, hogy a sokféleség elfogadható és az emberek megtanulhatnak kölcsönös megbecsüléssel élni abban. Lehet egy pluralisztikus kor olyan, amelyben az emberek egyetértésben élnek, és másokat is engednek élni, mint társpolgárai ennek a bolygónak, egymást megértik. Mindenkinek joga van úgy gondolkozni és imádkozni, amint neki tetszik, amíg nem fenyegeti mások jólétét.

Közülünk sokan így gondolták az utóbbi évtizedekben, hogy ebben az értelemben is egy pluralisztikus korba léptünk. A kormányok általában befoglalták alkotmányaikba a vallási sokféleség iránti türelmet. És hosszú időn keresztül úgy tűnt, hogy a legtöbb vallási vezető nem akarja másokra kényszeríteni vallásos nézetét és hitét. Valóban sok helyen a vallásos közösségek egymás iránt tanúsított magatartásában uralkodó volt a növekvő szívéllyesség. Úgy látszott, mintha az idő múlásával egy teljesen pluralisztikus világ álma, a szónak ebben a gazdagabb értelmében, megvalósítható lenne.

Ma kevés okunk van a derülásra. A vallási sajátosságot mindenütt újra kihangsúlyozzák. Az emberek között növekszik a kölcsönös gyanakvás, és ennek igen gyakran vallásos színezetet adnak. Az ebből következő erőszak terjed, gondoljunk csak Észak-Írországra, a Közel-Keletre, Iránra és a Fülöp-szigetekre.

Sokan tagadják, hogy ezek az ellenségeskedések valóban vallásos jellegűek volnának. Bizonyos értelemben igazuk van. Észak-Írországon, ami elválasztja a római katolikusokat és protestánsokat, már nem a reformáció idejéből való hagyományos teológiai tételek. A Vatikán és a református teológusok közti szóbeli teológiai megegyezések nem éreztetik hatásukat a politikai kérdések megoldásában.

* Angolból fordította dr. Szabó Árpád; rövidített szöveg.

De éppen ez az ellenvetés mutat rá a vallások igazi természetére, ahogyan világunkban működésben vannak. Kijelölik azokat a módokat, amelyek által a közösségek megszervezik kollektív életüket. Tehát erősítik a köteléket híveik között, de ugyanakkor fokozzák a „más“-ság érzését azokkal szemben, akik eltérő utakon rendezik életüket. Amint Paul Tillich mondta, a vallás a kultúra lelke.

Lehet érvelni azzal is, hogy még a kulturális különbségek sem döntőek a szembenálló erők között, mivel a viszály valójában gazdasági jellegű. De éppen ez az ellenvetés mutatja, hogy mennyire hamis az egyes tényezők ilyen szétválasztása. Természetesen a kérdések gazdasági jellegűek. De az egyes csoportok azonosságának és határaiknak tudata nem kezdettől fogva és nem elsődlegesen gazdasági kérdés. A római katolikusok gazdasági elnyomatása Észak-Irországban abból ered, hogy ki vannak zárva az uralkodó közösségből. Nem a gazdasági különbségek jelentik az okot, jóllehet a kulturális megkülönböztetésből eredő osztálykülönbségek fokozzák a kulturális különbségeket. A vallás döntő szerepet játszik az emberek megosztásában.

De még ott is, ahol nincs nyílt harc, a tekintélyi partikularizmus általános legköre egészen nyilvánvaló. Közismertek a Vatikán erőfeszítései, hogy hatálytalanítsa a II. Vatikáni zsinat némely eredményét. Csak néhány esetét ismerjük a fegyelmi eljárásoknak azok ellen, akik éltek a gondolkodás szabadságával. De ez a néhány eset is elégségesnek bizonyult, hogy a löbbi teológusokat és vezetőket nagyobb óvatosságra intse.

Az Egyesült Államok legnagyobb protestáns felekezetében, a déli baptista egyházban, a fundamentalisták vették át teljesen az irányítást, akiket kevésbé érdekelnek a hagyományos baptista hitelvek. Azok a lelkészképző teológiai főiskolák, amelyek a független gondolkodást ápolták, tapasztalhatják tanáraik lemondatását.

A többi nagyobb felekezet is ebben az országban reakciós politika felé való irányulást mutat, habár szerencsére nem annyira szélsőségesen. A presbiteriánus egyház visszautasította egyik kollegám lelkészként való alkalmazását, mert teológiailag a pluralizmus mellett foglalt állást. Az egyesült methodisták leértékelték a hagyomány, az ész és a tapasztalat tekintélyét, azért, hogy kiemeljék a Biblia egyedülálló helyét. Úgy hiszem, hasonló irányulásokat a világ más részein is kimutathatnánk.

Ugyanakkor, mikor a vallásos intézmények szorosabbra fogják a gyeplőt, az emberek tömegei egyszerűen közömbösökké válnak. Nem szükségszerűen a vallásos eszmék és élmény iránti érdeklődésük gyengül, de nem találják ezek intézményes kifejezését. Ha egyáltalán vallásosak maradnak, csupán egészen egyéni módon. Ez azt jelenti, hogy az egyházban levők és az egyházon kívüliek közti szakadék egyre mélyül.

Közülünk legtöbben sajnálatosnak tartjuk ezeknek az irányzatoknak a létrejöttét. Szeretnénk élénkebb érdeklődést látni a vallás iránt, amelyhez kölcsönös méltánylás és a határok mérsékelése társul. Fel kell tennünk a kérdést: Hol hibáztunk? Miért fordult az ár ellenünk?

Mindennek több oka van. Most csupán egyet szeretnék kiemelni. Mi, emberek, történelmi lények vagyunk, ami azt jelenti, hogy a múlt

valóban részét képezi mai életünknek. És a múlt, amely formál minket, különbséget mutat a hagyományok szerint, amelyeken állunk. Ez döntő módon meghatározza identitásunkat.

Amikor nagyon bizonyosak vagyunk identitásunkat illetően, és a világ, amelyben élünk reményteljes küzdőtérnek látszik, akkor hajlamosak vagyunk kifelé fordítani figyelmünket és nyitottnak lenni mások iránt. De amikor identitásunkat veszély fenyegeti, és amikor a világ is fenyegetőnek látszik, olyankor újra hangsúlyozzuk gyökereinket. Ez egyben sajátosságaink hangsúlyozását is jelenti a hagyományos vallási fogalmakkal. A mozgékony és az emberek összekeveredése, amely a pluralisztikus helyzetet eredményezte az előbbi, leíró értelemben, most normatív értelemben alá akarja ásni azt.

Ilyen helyzetben miért foglalkozunk nyílt, határozott hitfelfogásokkal, amit teológiának nevezhetünk? Nem győződhetünk-e meg már eddig is, hogy a teológia nem képezi tárgyát korunk egyetlen konfliktusának sem? A valóságos problémák a társadalmi összeütközésből erednek, és a hitelvről szóló megegyezések nem sokkal járulnak hozzá megoldásukhoz. A tekintélyelvűség megerősödésével kapcsolatban, amelyet oly sok vallásos intézményben tapasztalhatunk, kíváncsi vagyok az ilyen társadalmi feltételek megváltoztatására. A hitelvekről szóló viták ezzel kapcsolatban felületeseznek látszanak.

A fenti megállapítások ellenére, ma is hiszem, hogy a teológiának fontos szerepe van. Először is, közösen vallott hitfelfogás nélkül egyetlen közösség sem tud hosszú ideig fennmaradni. A jelenlegi tekintélyelvűség egyik célja éppen az, hogy biztosítsa az ilyen természetű hitet, és hogy azt komolyan senki ne kérdőjelezhesse vagy támadhassa meg. A teológia nagy szerepet játszott a különböző közösségek kialakításában és továbbra is játszik azok irányításában.

Másodszor, a teológiának kettős szerepe van a legtöbb közösségben. Egyrészt szolgáltatja azt, amit Peter Berger „szent mennyezet”-nek nevez. Ez szentesíti a közösség gyakorlatát és megmutatja, hogy az felsőbbrendű más közösségek gyakorlatánál. Bátorítja a tekintély iránti engedelmességet és a kötelek megerősítését a közösségen belül. De másrészt a teológia figyelmezteti a híveket a hagyomány azon elemeire, amelyek feszültségben vannak a gyakorlattal. Ezek lehetnek olyanok is, melyek, ha kihangsúlyozzák őket, üldözéshez és szent háborúhoz vezethetnek. Ezt nem lehet tagadni. De hagyományaink legfőbbjében vannak elhanyagolt elemek is, amelyek nyitottabb és emberibb kapcsolatokra és nagyobb személyi szabadságra ösztönöznek. A teológusoknak támogatniuk kell ezeket. A közösség kialakításában sok függ attól, hogy a hatást gyakorló vezetők a hagyománynak melyik vonását hangsúlyozzák. Ez azt jelenti, hogy a teológusoknak fontos, nélkülözhetetlen szerepük van. A teológiával foglalkozniuk kell.

A „teológusok” kifejezésen nem a teológia hivatásos tanítóit értem. Jóllehet nem zárom ki valamennyiüket, be kell ismernünk, hogy szerepük igen gyakran nagyon csekély. Teológus lehet bárki, aki képes a közösség hitfelfogását formálni, történelme egyes aspektusainak megvonása és a hagyománynak az új körülményekhez való alkalmazása által. A lényeges valamennyiünk számára a közösség kialakításáért vívott harc eredménye.

A teológia rendszeresen elkülönülve dolgozik a különböző közösségekben. Javaráse alig több, mint a hívők közösségének ideológiája,

amely magának a legmagasabbrendű érvényességet igényli és biztosítja. A mi tárgyunk most nem az ilyen parochiális teológia, hanem a globális teológia. Azt szeretnők, hogy a teológia emelkedjék felül a parochiális különbségeken és fogjon egybe valamennyi népet. Milyen legyen ez? A kérdésre a feleletünk valószínűleg különbözni fog. Előadásom következő részében négy válasszal foglalkozom, amelyeket a szabadelvű vallásos emberek szoktak megfogalmazni erre a kérdésre, s ugyanakkor kifejezem elégedetlenségemet is velük kapcsolatban. Végül ötödik pontként javaslatomat és az ezzel kapcsolatos érveimet összegezem.

1. A tudomány megközelítés

A szabadelvűek közül sokan nagy figyelmet fordítottak a tudomány fontosságára világunkban. Jóllehet a vallások különbözőek, úgy látszik, hogy a tudomány mindenütt megtalálta a maga útját. Csaknem valamennyi vallásos meggyőződéshez tartozó elfogadja tekintélyét, mert bizonyítékokat szolgáltat a vitákban, másrészt, mert képes megihletni a technikát. Sok tekintetben kívánatos a vallást szoros kapcsolatba hozni a tudománnyal.

Több lehetőség is kínálkozik ennek megvalósítására. Egy szélsőséges elgondolás szerint a tudomány tényleges kiegészítője lehet a vallásnak. Eszerint a természettudomány fokozatosan helyettesítheti a rosszul megalapozott vallásos nézeteket bizonyított tudományos nézetekkel. A társadalomtudományok eligazíthatnak, hogyan szervezzük meg közösségi életünket. A történettudomány közli velünk a múlt valóságos eseményeit, és ezáltal eloszlatja a mítoszokat és legendákat. Mindezt elsajátíthatjuk az általános oktatás által. Végül, úgy gondolják, sikerül felülemelkedni a vallások megosztottságán, és ünnepelhetjük közös emberiségünket.

Nyugaton ezt a gondolkodást a pozitívizmussal társítjuk, amely csúcspontját az „Ész” tiszteletében érte el a francia forradalom idején. Sokak számára az a kor és hasonló korok csalódást okoztak, de az álom még nem tűnt el. Mivel ezzel nincs több okunk a kiábrándulásra, mint a pozitív vallásokkal, amelyeknek még mindig megvan a maguk szerepe, nem utasíthatjuk el a fentieket ezen az alapon.

Az én bírálatom elméleti. A tudomány a konkrét valóságtól az absztrakciók világába vezet. Az ember viszont nem élhet absztrakciók által, és ennek mintái nem mutatják meg, hogyan szervezzük magunkat közösséggé. Nem azt értem ezen, hogy a tudomány nem taníthat nekünk semmi jelentőset! Ez képtelenség. Nézeteim legtöbbje a tudományos tanítás eredménye. De a tudományos tanok szükségszerűen elvontak, és tudásunk minél tudományosabbá válik, annál elvontabb lesz. Ez a jellemző valamennyi akadémiai tudományágra. A természet- és társadalomtudományoknál az absztrakció a matematika felé irányul. [..]

Közülünk senki sem szándékszik a vallást a tudománnyal helyettesíteni. De arra gondoltunk, hogy az előttünk álló út a vallás tudományos tanulmányozásán át vezet. Ha egyszer a hívők tudományosan fogják értelmezni a vallást, az képes lesz felülemelkedni szüklátókrű

irányán, megszabadulni az előítéletektől és egyetemesebb jelleget ölteni magára.

Ebben az értelmezésben a vallást úgy kell felfognunk, mintha valamilyen valóság lenne, ami a különböző vallásos hagyományok alapjául szolgál. Kétségtelenül lehetnek bizonyos cselekvés-típusok, — mint amilyen az imádság, — amelyek valamennyi hagyományban önállóan jelentkeznek és általánosan vallásos jellegűek. Természetesen jó többet is tudunk az ilyen jelenségekről. De ami a buddhizmusban vagy a kereszténységben fontos, nem lesz könnyebben érthetővé azáltal, hogy figyelmünket a viselkedés vagy érzések vallásos vetületeire összpontosítjuk.

Hadd szemléltessem ezt: a „szentséges” érzését a vallás lényegének szokták tekinteni. Kétségtelen, hogy mind a buddhizmus, mind a kereszténység tanúbizonyságot tesz e jelenség fontossága mellett. Tehát ha meg akarunk tudni valamit erről a két világvallásról, a „szentséges” fogalom tanulmányozásán keresztül elérhetjük. Ugyanakkor azonban legfontosabb jellegzetességeik mint egyetemes jelenségek ki-siklanak a vallást tanulmányozó kezei közül.

2. A közös cél

Egy másik megközelítés, melyet néha a szabadelvűek is támogatnak, annak hangsúlyozása, ami közös valamennyi vallás hitében és gyakorlatában. A középkorban a teológusok „természeti teológiáról” beszéltek, mint a teológiának olyan részéről, amely csak a józan ész által fogható fel. Feltételezhető, hogy mivel értelemmel minden nép rendelkezik, megegyezhetnének a természeti teológia tantételeiben. Ha felismerjük, hogy kevésbé fontos, ami sajátos mindenik hagyományban, mint az, ami egyesít minket, a vallások közti viták okozta gyűlölet alábbhagyna. Mivel a jelentős hitelvek a szabad és a korlátok nélküli értelem számára valók, következőképpen ellensúlyozná a vallásos tekintélyelvűséget.

Ma kevesen tételezik fel, hogy amit Aquinói Tamás azonosított a természeti teológiával, megfelelne korunk valamennyi követelményének. Az ő korában a vallásos pluralizmus zsidó-keresztény-moszlim jellegű volt. És a három vallás legjobb gondolkodóinak többsége Arisztotelészt ismerte el a filozófusok legnagyobbikának. Innen érthető, hogy az Arisztotelész filozófiájából kifejtett álláspontra helyezkedtek, nevezetesen a tiszta ész érvényesítésére.

Azóta sok minden történt a gondolkodás folyamatában, s az a tudomány és matematika, amelyekre Arisztotelész filozófiáját alapozta, többé nem érvényesek. Jóllehet még mindig vannak, akiknek filozófiai gondolkodását erősen befolyásolja Arisztotelész, viszont arra a hagyományra alapozott „természeti teológiát” nem fogadják el megegyezési alapnak azok, akik más iskolák hatása alatt állnak. Egyszóval, az értelemre épített gondolkozási rendszerek olyan pluralisztikusnak bizonyultak, akárcsak a kijelentésre alapozottak.

Remélhetjük, hogy megmenekülünk a filozófiai irányzatok sokaságától, ha arra törekszünk, hogy természeti teológiánkat a tudományra alapozott hitelvekre korlátozzuk. Érintettem tehát azokat a kérdéseket,

amelyek a tudományhoz való fordulást jellemzik. Miközben a filozófusok a közös megegyezést keresték, nagyrésztük lemondott a szintetikus vagy konstruktív gondolkozásról, azt remélvén, hogy megtalálják a közös alapot, ha magukat a leírásra és az analízisre korlátozzák. De amit elértek, alig lehet kielégítő egy természeti teológia felépítésére.

Sokan, akik elismerik, hogy a természeti teológiára alapozott egyetértés nem érhető el, hisznek abban, hogy a nagy világvallásoknak közös megváltási céljuk van. Az ugyanazon hegyre felvezető sok ösvény képe sajátosan indiai eredetű, de szerte a világon visszhangra talált. Azzal lehet érvelni, hogy a hitelvekben és a gyakorlatban meglevő különbségek ellenére van közös emberi létállapot, közös szükséglet és egyetemes törekvés e szükséglet kielégítésére. Bár az egyik ösvény jobb lehet, mint a másik, legalább is sajátos kulturális és egyéni sajátosságokkal rendelkezők részére, az ezzel kapcsolatban érvelés nem jelentős. Mindenki követheti a számára megfelelő ösvényt. A cél ugyanaz.

Az első kérdés, amit ezzel kapcsolatban felteszünk: igaz ez? Ha igen, úgy segíthet kialakítani a színteret a vallások közti türelem és kölcsönös értékelés számára. Ha nem, akkor vigyáznunk kell a téves következményekre. Van közös emberi létállapot? Bizonyos szinten természetesen van. De ami sürgeti, hogy megtaláljuk az igazán közöset, visszakényszerít létünknek ahhoz a vonásaihoz, amelyek biológiailag teljesen determináltak. Egészen világos, hogy a szükségletek, amelyekre a vallás keresi a választ, ezen a szinten találhatóak.

Érvelni lehet azzal is, ami minden embernél közös, — bár sok minden velünk kapcsolatban biológiailag determinált, — annyiban különbözünk az állatoktól, hogy életünket biológiai adottságainkon felülemelkedve éljük. A kérdést tehát, amelyre minden vallás válaszolni törekszik, azonosíthatjuk az emberi lét biológiai alapja és a rá rakódott kulturális formáció közti feszültséggel. Mindazáltal ez nem mehet el odáig, hogy közös szükségletet és közös célt jelöljön meg. Mivel a kultúrák oly eltérőek, és az általuk eredményezett feszültségek annyira különbözők, az emberi szükségletet nem mondhatjuk azonosnak.

Amikor a különböző hagyományok elismert céljait nézzük, anélkül, hogy egységeset kényszerítenénk rájuk, az eltérések nyilvánvalóak.

A test feltámadása az örök üdvösségre a végső ítélet napján látványosan nem azonos a személyes lét megszüntetésével. Természetesen azért, hogy felfogásomat igazoljam, a keresztény és buddhista hagyományban használatos képek közül két olyant választottam, amelyekben az ellentét különösképpen jellemző. A szakadékot szűkíteni lehet. Vehetjük a boldogságról szóló tanítást és összekapcsolhatjuk a lélek üressé tételének megvalósításával. Ha ezekkel a képekkel dolgozunk, találhatunk érintkezési pontokat, és mindenikük sajátos értelmezésével közelebb hozhatjuk egymáshoz azokat. Ez a módszere azoknak, akik határozottan fenntartják a közös cél szemléletét.

Ennek a módszernek azonban van egy akaratlan következménye. Kiderül, hogy amit mind a kereszténység, mind a buddhizmus igazi céljának tekint, feltűnően különbözik azoktól a tényleges céloktól,

amelyekben mindkét vallás követői remélnek és hisznek. Ez a különbség gyakran azért nyer nagyobb hangsúlyt, hogy valamennyi vallásban az ezoterikus (csak a beavatottak által érthető) hagyományt az exoterikus (közérthető) hagyományal állítják szembe annak fenntartásával, hogy az előbbi az érvényes.

3. Kölcsönös kiegészítés

A harmadik módszert a vallások közötti béke és egység érdekében a különbözőség elismerésére lehet alapozni. Ez a módszer elismeri, hogy különböző vallások különböző funkciókat tölthetnek be. Kínában pl. a konfucianizmus hosszú időn keresztül fontos szerepet játszott a közéletben és a családi életben egyaránt. De akik a belső önmegvalósítást keresték, csak a buddhista kolostorokban találhatták meg. Sok tekintetben hasonló volt a helyzet a római birodalomban, a Földközi-tenger vidékén, ahol az államvallás mellett megengedték a misztériumi vallások működését mindaddig, amíg nem fenyegették a közrendet.

Hasonló példákkal ma is találkozunk. Vannak, akik a kereszténységtől várnak útmutatást erkölcsi és társadalmi téren, mialatt a buddhista meditációt gyakorolják mélyebb létszükségletük kielégítésére. Nem vizsgálhatnók meg mindenik vallási hagyományt, hogy meglásuk, miben járul hozzá az emberi szükségletek egészéhez, és azután úgy tekinteni ezeket a hagyományokat, mint egymást kölcsönösen kiegészítőket?

E megoldásnak megvannak a maga érdemei. Azonban a vallásos vonásokat elvonatkoztatja a vallástól, mint egésztől. Már korábban megjegyeztem a vallásos hagyományok természetéről, hogy azok a kultúra lelkét alkotják. Az a törekvésük, hogy követőik identitásáról gondoskodjanak. Innen adódik a különbség: elfogadni egy vallás bizonyos vonását vagy pedig egy vallás tényleges követője lenni.

Ahol a vallásokat úgy tekintették, mint az élethez és a társadalomhoz való hozzájárulás sajátos eszközét, valami más szolgáltatta a nép egységesítő identitását. Kínában ezt jelentette kínainak lenni. A kínai nép közösségében való részvétel szolgáltatta az egység és egyéni eligazodás legfontosabb alapját. Ennek az egységnek és identitásnak adottságában a konfucianizmus, taoizmus és buddhizmus tanításait elkülönítve lehetett szemlélni, és ki-ki azt választhatta, amit akart. A problémák azoknál a buddhistáknál jelentkeztek, akik túl komolyan vették buddhista identitásukat és megengedték, hogy túlhaladja kínai voltukat. De a buddhisták nagy többsége készségesen alárendelte buddhista vallását kínai identitásának. Azt mondhatjuk tehát, hogy a kínai nép számára kínainak lenni volt az alapvető vallás.

A palesztinai töről kinőtt vallások kevésbé alkalmasak arra, hogy alárendelt szerepet töltsenek be az identitás kialakításában. Ezt értették meg Japánban, ami a 16. században a kereszténység véres elnyomásához vezetett. Természetesen a keresztények nagy többségükben megegyezésre jutnak a nemzeti identitással. Az Egyesült Államokban a keresztény egyházak sok tagja számára első a nemzeti identitás és az egyháztagságot sokkal szűkebbkörű célokért választják. Ebben az

esetben a különféle vallásos mozgalmaknál más-más okokat figyelhetünk meg. A kérdés itt nem az, hogy ez a helyzet nem fordulhat elő, vagy csak igen ritkán, hanem hogy mellőzi a hitrendszer központi elemeit. [...]

4. Teológiai szintézis

A negyedik válasz a szinkretizmus vagy szintézis. A vallások közti különbség elismerése odavezethet, hogy nem annak a korlátozását keresik, ami közös bennük, vagy hogy mindenkinek egy rész szerepet adjanak az egészben, amelyet rajtuk kívül határoztak meg, hanem valamennyiük igazságát egy új teremtő egységben fogalmazzák meg. Az ilyen egység valójában új vallás lenne. De nem olyan vallás, amely új kijelentésből fakad, hanem amely az összes hagyományos vallás meglátásait és megvalósításait fogja egybe, miközben megszüadul a salaktól, amely hatással volt rá.

Itt most először rendelkezünk egy olyan képpel, amelyet világosan azonosíthatunk a globális teológiával. Ez az összes népek teológiája lenne, amely azt kéri tőlük, hogy maradjanak hűségesek múltjuk legjobb hagyományaihoz, miközben meggyőző szintézisben közelednek a mások legjobb tradícióihoz. Az ilyen vallás a cél átfogó horizontját szolgáltatná, amelyben minden élet megélhető lehetne. És egyben úgy működhetne, mint az igazi globális kultúra lelke. Nem tagadná a nemzeti lojalitás fontos helyét, de hatálytalanítaná az ilyen hűséget, mint az identitás legmélyebb principiumát mindazokban, akik magukévá tették. Ez a legmagasabbrendű lojalitás és identitás tovább lépne a mostani szűklátókörű meghatározásától a globális felé. Az ilyen vallás minden bizonnyal a megértés és béke hatalmas erőforrása lenne.

Kétségtelen, hogy egy ilyen cél nagyon vonzó, de megvannak a maga veszélyei is. Az egység keresése azt eredményezheti, hogy előítéllettel kezeljük azokat, akik nem fogadják el a javasolt egységesítő hitelveket. Minden előzetes erőfeszítést, amelyet az egység megvalósítása érdekében teszünk, azok üldözése kísérheti, akik visszautasítják ezt a törekvést. Példa erre a zsidók üldözése a kereszténységen belül.

Még ha úgy határozunk is, hogy az egység annyira fontos, hogy megengedheti az üldözés kockázatát, arra leszünk kényszerítve, hogy az álmodt programmá változtassuk át. És amikor összegyűlünk, hogy megbeszéljük, melyek lesznek egységesítő hitelveink és gyakorlataink, a különbség mindjárt nyilvánvaló lesz. Elvben egyet érthetünk abban, hogy minden hagyomány igazságát be kell illeszteni az egységbe, de az igazság mibenléte kérdésében ellentétek fognak keletkezni. Általában saját hagyományunk befolyásolja ítéletünket arról, hogy a többi hagyomány valójában mivel járulhat hozzá az egységhez. A szabadelvű felfogást vallók sincsenek közelebb az egyetértéshez, mint a konzervatívok.

5. Hitvallásos globális teológia

Mindezek után egy ötödik módszert szeretnék javasolni a pluralisztikus helyzettel kapcsolatban. Ez a válasz komolyan veszi a különböző vallásos hagyományok sajátos vonásait és támogatja szerepüket, amellyel identitást adnak az emberek életének. Ahelyett, hogy felszabadítanók az embereket keresztény vagy buddhista identitásuk alól, támogatnunk kell ennek az identitásnak a megerősítését és elmélyítését.

Egyszerűsítve ez azt jelenti, hogy elfogadjuk a status quo-t vagy éppen fokozzuk annak kérdéseit. De ahogy én értem, a vallások története azt mutatja, hogy a legtöbbjüknel megtaláljuk a feszültséget. Ezt a kérdést már érintettem. A vallások híveiket egy közösség kötelekébe fogják össze a világ többi részével szemben, és ezáltal hangsúlyozzák a kölcsönös gyanakvást és megnemártést. De legtöbbjük ugyanakkor tanításuk igazi lelkeként igazságosságot és szeretetet hirdetnek mind az idegenek, mind az övéik irányában. Az igazság iránti elkötelezésre hívnak fel, még ha sokszor kellemetlen is az. Reménységet ébresztenek a világbeke iránt.

A pluralisztikus kor globális teológiájának nem szabad elvágna kötelekeit, amelyek összekapcsolják az ilyen vallásos hagyományok sajátos vonásaival. Ehelyett munkálkodnia kell mindenik vallásban, és oda kell hatnia, hogy a sajátos hagyományok teológiai arányulásait globálissá tegye. A legszentebb nevében, még ha az a legegységesebb is, mindenik vallás követőit hívnia kell globálisabb gondolkodásra és gyakorlatra.

Megállapításom az, hogy nincs globális módszer, amellyel kifejezhetnénk egy globális teológiát a pluralisztikus korban. A módszernek pluralisztikusnak kell lennie. Különböző a moszlimok, a hinduk, a szikhek, a buddhisták, a zsidók és a keresztények számára. Egy kivülállónak lehetnek javaslatai arra nézve, hogy ez mit jelent egy adott hagyományban. De a globalizálás munkáját maguknak a hívőknek kell elvégezniök, azzal az őszinte meggyőződéssel, hogy a ma pluralisztikus világában az ő hitük igényli ezt. Mindenik vallásban a globális teológia felé kibontakozó mozgalomnak magában kell foglalnia a nyitottságot más hagyományok iránt és a tőlük való tanulás készségét. Az eredmények hasonlítani fognak az előző válaszéhoz, de egyben különbözni is.

A keresztények, akik a globális teológia felé indulnak el, Jézusban fogják megtalálni az okot a buddhizmussal szembeni nyitottságra és tőle való tanulásra. De Jézusban okot találnak arra is, hogy újraértékeljék a judaizmust és annak örökérvényű igazságait. Saját hitük megértésében fognak átalakulni a buddhizmustól és a judaizmustól átvett igazság befogadásával. De ezt nem úgy élik át, hogy elszakadnak a kereszténységtől, vagy megtagadják keresztény identitásukat, hanem úgy élik meg mindezt, hogy még jobban elmélyítik és megtisztítják saját identitásukat.

Korábban azt mondtam, hogy az egyedülálló globális teológia keresése magasabb egységbe szintetizálja azt, ami a legjobb minden valóságban, de azt fogjuk látni, hogy az egyedi álláspontok, amelyekről kiindulva az egységet keressük, a különbözőség felújításához fognak ve-

zetni. Azaz, különbözőképpen fogjuk megítélni, hogy mindenik hagyományból mit kell megőriznünk, vagy elvetnünk. A globális teológia keresése számos jelöltet fog állítani, amelyek között a nézeteltérések folytatódnak.

Amikor előterjesztem javaslatomat a globális teológia pluralisztikus megközelítésére, egyszerűen elfogadom ezt az emberi létállapotot. Remélem, hogy előbbre viszem és nem gátolom. Hadd ünnepeljük különbségeiket és mélyítsük el elkötelezettségünket a különböző hagyományok iránt. Olyan gazdagság rejlik a különbözőségben, hogy nem kell sietnünk elvetésével! Ugyanakkor az egyetemes hit keresésének feladása hozzájárulhat a más hitűek iránti előítélet csökkenéséhez.

Ha mindenik vallás lépést tesz a globális teológia irányába, azáltal hogy nyitottá válik a más hagyományok legvonzóbb és pozitívebb vonásai iránt, ez egyben a jobb megismerést és hasonulást is fogja szolgálni. A buddhizmus, amelyik igazán tanult a kereszténységgel való találkozásából és a kereszténység a buddhizmussal való találkozásából, sokkal jobban fognak hasonlítani egymáshoz, mint ahogyan ma hasonlítanak. Lehet, hogy valamikor megszűnnek külön vallásos hagyománynak lenni, és egyesülni fognak. De lehet, hogy nem. Ezzel a kérdéssel most nincs miért foglalkoznunk.

A vallásos hagyományok egymás iránti nyitottsága nem jelenti csupán az eszmék és gyakorlatok iránti nyitottságot, hanem egymás történelme iránti nyitottságot is. Identitásunkat saját történelmünk alakította ki. Azért vagyunk keresztények, mivel a történelmet Izrael, Jézus és a keresztény egyház szempontjaiból olvassuk és értékeljük.

Az igazi nyitottság más hagyományok iránt megköveteli, hogy tegyük sajátunkká azok történelmét. Mi keresztények úgy nézzünk Mohamedre, mint a mi profétáinkra is, úgy lássuk Gautamát, a Megvilágosodottat és a buddhista misszió történetét, mint saját örökségünk egy részét. A hindu tradíció gazdag sokfélesége szintén a miénk is lehet.

Hogy mindez egy napon valóság lesz, nem tartozik pusztán a képzelet világába. Már eddig is fiataljaink közül sokan tanulmányozták Dél- és Kelet-Ázsia vallásait, és örökségüket sajátjaiknak tekintik. Igaz, hogy többen közülük menetközben elvesztik a keresztény történelembe ágyazódott gyökereiket és a kereszténységről áttérnek a buddhizmusra vagy hinduizmusra. De vannak mások, akiknek az indiai és kínai vallások iránti értékelése nem helyettesítheti sajátjuk fontosságát. Identitásuk ilyen formán kiszélesedett, inkább mintsem beszűkült az újabb történelmek által, amelyeken állva korlátozzák önértelmezésüket.

Ezek az úttörők kényelmetlenül érzik magukat a keresztény egyházak legtöbbször szűklátókörű gondolkodásában. Ez érthető. Egy új reformáció élcsapata ritkán érzi magát kellemesen egy megreformálatlan közösségben. Gyakran éles nézeteltérés és a kölcsönös megbecsülés hiánya áll fenn. Egyik oldalon a múlt örökségén csüngenek, a másikon pedig nyitottságra hívnak. Az igazi globális teológiai megjelenése e két irányzat belső egységének felmutatásától függ. Meg kell mutatnunk, hogy nyitottak vagyunk mások iránt, mivel igazán hűségesek vagyunk saját örökségünkhöz. A keresztények számára ez azt jelenti, hogy mivel Jézus a középpont, nem lehetnek határok. Mivel

hűségesek vagyunk Jézushoz, azért kutatjuk az igazságot, bárhol is találjuk meg azt.

Egy pluralisztikus korban a teológiák pluralizmusára van szükségünk. Valóban, van és lesz ilyen pluralizmus, bármit mondunk, vagy teszünk róla. Ne bánkódjunk miatta és ne akarjuk helyettesíteni ezt a pluralizmust semmiféle egyedüli megközelítési móddal, vagy rendszerrel.

Egy pluralisztikus korban sokkal fontosabb az, hogy a teológiák pluralizmusa egyre globálisabbá váljék. Hajlandóság mutatkozik ebben az irányban, de ugyanakkor vannak jelei a nagyobb elszigetelődésnek és kölcsönös gyanakvásnak is. Nem lehet előre következtetnünk, hogy melyik irányulás fogja alakítani a jövőt. De ha megengedjük a kizárólagosságot tanítóknak, hogy ellenőrizzék a különböző vallások jelképrendszereit, minden okunk meglehet félni attól, hogy a társadalmi és vallási hatalom az övék lesz. A mi feladatunk küzdeni az ellenőrzésért, megmutatni, hogy mindenik hagyomány legfőbb lényege indítást adni a globális látás és megértés felé, hogy a kölcsönös szeretet jobban kifejezi a mi legmélyebb meggyőződésünket, mint a kizárólagosság. Mint szabadelvű vallásos gondolkodóknak, ez a hivatásunk.

Dr. ERDŐ JÁNOS

FONTOS KÉRDÉSEK, FELELŐS VÁLASZOK

Az IARF — Unitárius Világszövetség — XXVI. kongresszusa az unitárius egyházak és szabadelvű vallási szervezetek fóruma volt. A résztvevők eltérő környezetből jöttek, de közösen keresték a választ azokra a kérdésekre, amelyeket a mai világ ellentmondásos fejlődése tesz fel az emberiségnek.

A nagygyűlés központi témája *A világ vallásai találkoznak a 21. századdal* volt. Az időszerű és lényeges kérdéseket érintő téma alkalmat nyújtott a résztvevők önértelmezésére és tájékozódására: hogyan látják jelenüket és jövőjüket, helyzetüket és feladataikat a következő század küszöbén.

A tanácskozás ökumenikus légkörben folyt. Az egyes kérdések tárgyalása során kitűntek ugyan a hitbeli és teológiai különbségek, de konfrontációra nem került sor. Az előadások, megbeszélések, viták a legmesszebbmenő vélemény szabadság szellemét tükrözték, ugyanakkor építő és egymást segítő jellegűek voltak. Mindenki azt kereste, ami összeköt, nem pedig azt, ami szétválaszt. Ebből nem következett, hogy valaki megtagadja sajátosságát és elhallgassa álláspontját. A résztvevők identitásuk feladása nélkül megértették egymást és együttműködtek.